

«INFORME SOCIOLÓGICO SOBRE EL CAMBIO POLÍTICO
EN ESPAÑA, 1975-1981»

Rosa Virós i Galtier
(Universitat de Barcelona)

En aquest volum primer del IV Informe Foessa Manuel Gómez-Reino, Francisco Andrés Orizo i Darío Vila, sota la direcció de J. J. Linz, ens ofereixen una anàlisi sociològic-empírica d'aquest període de transició.

El centre d'interès d'aquesta obra és l'evolució de les actituds cívi-ques i del sistema de partits durant l'etapa postfranquista.

En la primera part se'ns mostren les aspiracions majoritàries de la població abans de les eleccions del 1977 amb una especial consideració del fenomen «regional» i s'intenta descobrir les grans tendències ideolò-giques que es dibuixen. Un segon apartat estudia exhaustivament el refe-rèndum de la llei de Reforma Política. En un tercer epígraf de gran extensió s'examinen les orientacions polítiques preelectorals del 1977 i s'analitza tant la cristallització de l'electorat després dels primers comicis (a la recerca de models causals explicatius del comportament dels electors) com la imatge que aquests tenen dels partits i dels líders polítics, i els resultats de les eleccions sindicals del 1978.

En la segona part de l'obra, s'estudia el sistema de partits a Espanya i els sistemes de partits a les nacionalitats i regions i, com a cloenda, una avaluació popular del règim i de la figura de Franco.

Per als estudiosos té especial importància l'apèndix en el que s'inclouen dades sobre les principals enquestes emprades com a base de l'estudi: la que es va passar uns mesos abans de les eleccions del 1977; una altra de desembre de 1978 en que s'intentava avaluar la continuïtat de les opcions electorals enfront de les properes legislatives; i un qüestionari postelectoral

de juny de 1979, mitjançant el qual es volia obtenir dades per a determinar les motivacions del vot de març de 1979 i les possibles modificacions que es poguessin detectar en el sistema d'actituds polítiques bàsiques de la població, sobretot amb referència a la qüestió autonòmica.

Potser per a un sociòleg —acostumats com estem en aquest país a la precarietat de mitjans d'infraestructura— el més enlluernador del treball que estem comentant sigui la quantitat d'enquestes, de variables, de mètodes i tècniques emprades.

Crec que és un llibre útil, si més no per aquest aspecte de comprovació de la potència explicativa de diferents tècniques estadístiques i de la major o menor bondat d'una sèrie d'expressions gràfiques dels fenòmens estudiats. El lector interessat podrà seguir gairebé pas a pas la construcció de les conclusions i tindrà elements suficients per acceptar-les o bé proposar-ne d'alternatives. Els autors empen preferentment les enquestes d'opinió i alguna vegada, com en el referèndum del 1976, l'anàlisi ecològica a partir de dades agregades per províncies. Pel que fa a les tècniques estadístiques es realitzen anàlisis de regressió múltiple per a determinar quines són les variables que demostren tenir una major incidència en el comportament dels ciutadans; «*tree analysis*» o arbre de segmentació actitudinal per a la distribució de la població enquestada en grups homogenis a partir d'actituds troncal com «centralisme - autonomia» i «marxisme - no marxisme». Segons l'autocolocació de l'electorat en una escala d'esquerra - dreta, es dissenyen i s'apliquen una sèrie de models —construïts mitjançant una concatenació de variables relacionades entre sí— per tal d'explicar el comportament de cada espai polític.

En l'anàlisi postelectoral del 1979 es combinen dades individuals procedents d'una enquesta amb dades contextuais referents als municipis on resideixen els enquestats. Aquesta tècnica té la pretensió de determinar si les variables contextuais reforcen o anul·len les relacions entre les característiques dels individus i les seves actituds i comportaments.

En la primera part és interessant seguir cronològicament el progressiu interès per la política de la població. Ja des del 1975 es veu clarament el desigual nivell reivindicatiu de les regions espanyoles. Catalunya i el País Basc demanen més intensament les llibertats i l'autonomia, qüestió aquesta que el 1975 i el 1976 segueix no essent prioritària a la resta d'Espanya. El factor centralisme - autonomia va augmentant la seva capacitat discriminadora entre centre i perifèria.

Tant en el referèndum de 1976 com en les legislatives de 1977 i 1979 la influència de les variables socio-econòmiques és força relativa. Els factors que semblen influir el comportament dels ciutadans són de caràcter més aviat ideològic i polític. L'abstencionisme del País Basc el 1976, per

exemple, sembla correlacionat amb la força del PNB dels anys trenta. La «memòria històrica» és, doncs, un element a tenir en compte. De l'examen dels models causals que intenten explicar el vot a partir d'una sèrie de variables demogràfiques i socio-econòmiques podem concloure que les variables contextuals tenen una feble influència directa sobre el comportament electoral i que aquesta influència és encara més feble en els partits de centre. El que sembla comprovat és que aquestes variables influeixen l'electorat a través de la «posició ideològica». Aquesta seria en definitiva la causa més pròxima i més influent del vot. Cal precisar que la religiositat, el clericalisme, el centralisme, l'independentisme, el franquisme, etc..., tenen una correlació de signe invers amb les forces d'esquerra i amb les de centre i dreta.

Es confirma, per altra banda, el que ja havien dit altres investigadors sobre la coincidència de les opcions més conservadores en contextos amb regressió demogràfica o amb creixement inferior a la mitjana. Els contextos o «medis» incideixen en l'electorat reforçant les posicions individuals. Si les dones, segons les enquestes, se situen més a la dreta de l'espectre polític, aquesta tendència encara és més forta en les àrees més conservadores. Per altra banda, cal remarcar que els contextos més radicals, d'un o altre signe, no radicalitzen les posicions de signe contrari sinó que les moderen. Un context determinat influeix tots els grups socials en la mateixa direcció.

Les posicions més dretanes són les més fortament influïdes per les variables contextuals, si bé segueixen sent més determinants, com sempre, els factors purament ideològics, que aquí són el franquisme confessat i el centralisme aferrissat.

De l'estudi de la imatge de partits i líders realitzat el 1978 els autors dedueixen la realitat de dos grans espais polítics, un compartit per PCE i PSOE, amb no massa diferències entre ells, i un altre format per UCD i AP amb diferències relativament importants. UCD era considerada per l'electorat, respecte a AP, com més capaç d'evitar un enfrontament entre els espanyols, més democràtica i amb més possibilitat de resoldre el problema de les autonomies. A Catalunya es reproduïx el resultat a nivell de l'Estat si bé l'espai de dretes és compartit per CDC, UCD i AP i el d'esquerres pel PSUC i el PSC (PSC-PSOE).

Pel que fa a les distàncies entre els electorats, CDC s'aproxima a AP en la seva defensa de l'ensenyament privat, la defensa dels interessos dels empresaris i en el no-marxisme, coincideix molt amb UCD excepte en la forta defensa de l'autonomia i amb el PSC (PSC-PSOE) en un cert component socialdemòcrata. L'electorat de CDC estava convençut que el seu partit era el que tenia més capacitat de resoldre el problema autonòmic.

La UCD de Catalunya donava el 1978 una imatge més conservadora que la de la resta d'Espanya.

La dimensió religiosa segueix essent bàsica per a comprendre la política espanyola. Buscant en el Vaticà II l'arrel del suport donat dintre de l'Església al pluralisme, els autors magnifiquen l'encert dels líders i de la mateixa Església durant la transició. Potser el preu a pagar per aquest no fer de la religió una bandera ha estat l'avortament de la Democràcia Cristiana com a partit polític i la capitalització que UCD va fer del seu hipotètic electorat. Els autors, però, posen en evidència que existeix el conflicte i que coincideix en part amb les divisions de classes socials i generacionals, si bé la correlació és encara més forta amb les grans tendències ideològiques Esquerra-Dreta. Independentment del fet que una persona s'identifiqui amb la classe alta, mitjana-alta, mitjana, mitjana-baixa o treballadora, a una major religiositat manifestada se situa més a la dreta en l'escala Esquerra-Dreta.

El fet que el clergat s'identifiqués, sobretot a la perifèria, amb reivindicacions socials i nacionalistes, permet que s'obtinguin resultats inesperats a l'hora de mesurar les actituds de la població sobre el paper de l'Església Catòlica en els assumptes civils. Malgrat tot, temes com l'educació, el matrimoni, la família, el divorci, l'avortament i els subsidis econòmics de l'Estat a l'Església segueixen dividint els ciutadans espanyols de la segona meitat del segle xx. Els autors creuen que les èlites polítiques podrien encara movilitzar a partir d'aquest conflicte potencial.

Els autors posen de manifest l'abstenció en el Referèndum de la Constitució i demostren que les àrees més abstencionistes no estan distribuïdes a l'atzar, ja que es corresponen amb les nacionalitats històriques i aquells llocs que resultaran, en el futur, especialment conflictius, com les illes Canàries i Andalusia. Més enllà de l'abstenció, el refús exprés de la Constitució fa que encara no un seixanta per cent dels ciutadans donin suport al text fundamental de 1978. Les correlacions dels resultats del referèndum amb variables socio-econòmiques són molt lleugeres i poc significatives.

En l'informe Foessa s'inclou un estudi específic per al País Basc i se'n treuen les següents conclusions: la participació i els vots afirmatius corresponen als electorats UCD i PSOE, l'abstenció procedeix del PNB i d'altres formacions abertzales, el vot negatiu procedeix principalment del que després serà electorat Herri Batasuna i també en part del PNB i el vot en blanc s'associa a PNB i també a AP/CD. Quant a les variables estructurals, els que han nascut fora del País Basc tendeixen a votar «sí», els nascuts al País Basc no obrers que parlen euskera són els que majoritàriament s'abstenen, mentre que els obrers autòctons i que parlen euskera són els que en bona mida voten «no».

Pel que fa al sistema de partits i seguint el model de Sartori, els autors pronostiquen que la política espanyola anirà en la direcció d'un pluralisme polaritzat amb tendències centrífugues. Neguen que es pugui parlar de democràcia *consensual* a partir de l'entesa UCD-PSOE en el procés constituent i els Pactes de la Moncloa. Tampoc estan d'acord que es pugui comparar la situació actual amb la de la Restauració, amb l'alternança en el poder de conservadors i liberals. Cal recordar que els dos partits més nombrosos compten només amb gairebé un setanta per cent de l'electorat, que la distància ideològica entre UCD i PSOE és important, que aquest darrer partit no és un partit de notables i que les bases tenen dret a influir en la política del partit. El perill està a realitzar una pseudo-política bipartidista limitada en el context d'una societat moderna amb un sistema de multipartidisme extrem polaritzat a nivell electoral. Això podria conduir a una greu inestabilitat.

També és important valorar la possible fuga cap a dreta i esquerra de part de l'electorat d'AP i del PCE que potser no estan d'acord amb l'acceptació del sistema per part d'aquestes forces polítiques. Respecte a l'escala Esquerra-Dreta els electors sembla que des del 1977 s'han desviat cap a l'esquerra i sembla que potser la incorporació de molts joves a l'electorat pugui tenir-hi alguna influència. Aquest desplaçament cap a l'esquerra sembla ésser congruent amb l'estructura social del país. Espanya, ens recorden els autors de l'informe, no és Holanda o Dinamarca, i és lògic que estigui més pròxima a França i Itàlia.

Dintre d'aquest apartat general sobre sistemes de partits s'analitzen els electorats de les principals forces polítiques; el grau de la seva estabilitat durant el període 1977-1980. Són valuosos els comentaris de geografia electoral, la definició dels contextos més favorables o més difícils per a cada partit i les hipòtesis per a explicar els guanys o pèrdues d'elecció en elecció.

Comentari apart mereix l'estudi dels sistemes de partits de les nacionalitats i regions. La manca d'espai no ens permet de fer-ne un resum sense córrer el risc d'una reducció simplista de l'anàlisi.

En l'Informe Foessa cal distingir les dues parts en que està dividit. En la primera es tracta només d'un estudi sociològic-empíric en la línia de la definició que fan els autors en la introducció del treball. En la segona part, dedicada al sistema de partits, els autors van més enllà i ens ofereixen una anàlisi política on, junt als elements empírics proporcionats per les enquestes, s'empren una sèrie d'elements interpretatius històrics i polítics. No hi ha dubte de que hi són presents els treballs sempre interessants de J. J. Linz sobre sistemes de partits, la religió com a factor condicionant de la política, i la problemàtica dels Estats amb més d'una llengua.

És valuós el desig dels autors d'analitzar cada sistema de partits nacional o regional per separat, i també l'interès de situar l'estudi en el marc internacional i, sobretot, europeu i mediterrani. A l'hora d'intentar establir precisions sobre els diferents llocs que els partits ocupen en l'espai polític a cada regió o nacionalitat trobem a faltar alguna tècnica —l'anàlisi factorial o de components principals, per exemple— que fes possible una expressió gràfica del fenomen que resultés prou aclaridora.

Les conclusions finals de l'Informe Foessa no són ben bé unes autèntiques conclusions, si per això hem d'entendre la síntesi explicativa que hom ha de deduir lògicament del conjunt d'informació subministrada al llarg de l'informe. Les conclusions d'aquest pertanyen més aviat al camp de les valoracions polítiques i recorden molt els informes que els governs demanen a determinats experts abans d'encetar una política. El to entre recomanador i admonitori de les conclusions Foessa sembla tanmateix dirigit al ciutadà espanyol i als partits polítics amb una certa preocupació per influir sobre les actituds dels d'esquerra i nacionalistes.

Aquest caràcter polític de les conclusions i els comentaris «morals» o moralitzants que sovint les acompanyen atorguen a aquesta darrera part de l'Informe una gran càrrega de subjectivitat que contrasta amb la pretensió científica del treball efectuat, sobretot si tenim en compte que ni totes les informacions prèvies són recollides en les conclusions ni totes aquestes recolzen sobre el material empíric, ja que certes afirmacions no es dedueixen d'aquest últim o són de tal vaguetat que més semblen afegits gratuïts que conclusions lògiques. D'altra banda, l'èmfasi polític posat sobre certes qüestions (autonomies, religió, partits d'esquerra) implica una arbitrària selecció d'aspectes «més conflictius» que, com a mínim, tendeix a exagerar els nivells de conflictivitat que els indicadors analitzats apunten.

El «missatge» de les conclusions resulta, a més, un xic contradictori, ja que, per un costat, es fa un cant optimista als èxits assolits en la construcció de la democràcia espanyola en la resolució dels problemes col·lectius i, per un altre, s'afirma que el règim democràtic espanyol viu en més perill que, per exemple, el portuguès, i no precisament per les reaccions del franquisme subsistent —del qual ni es fa esment a les conclusions—, sinó pels mateixos partits democràtics, particularment els nacionalistes.

Aquesta insistència en el paper potencialment desestabilitzador dels partits de les nacionalitats (el País Basc en primer lloc) és una constant més o menys explícita de tot l'Informe, però, com hem dit, a les conclusions es converteix en una obsessiva admonició, la qual, sota el pretext del terrorisme ETA i l'existència de partits independentistes bascs, afecta implícitament els partits d'altres nacionalitats, sobre els quals les conclusions creen un clima de genèrica sospita.

D'altra banda, el text final de l'Informe fa una curiosa identificació —rebutjada fa temps per la ciència política i el dret constitucional— entre règim, Estat i govern. Amb bones paraules ve a dir que plantejar excessius problemes a aquest últim pot posar en perill l'estabilitat de l'Estat i la consolidació de la democràcia. Si lliguem aquest avís amb la repetida sospita sobre els conflictes potencials o actuals que plantejarien els partits nacionalistes o simplement autonomistes, s'indueix al lector a pensar que l'efectiu compliment en aquest camp de les autonomies de les prescripcions constitucionals pot ésser perjudicial, ara per ara, al règim democràtic i a la seguretat interior de l'Estat. I això que diem és també d'aplicació potser a les hipotètiques reivindicacions democràtiques i socials dels partits i forces socials d'esquerra, especialment en matèria religiosa. En aquest sentit, no sembla justificat el raonable ús que es fa a les conclusions de l'autocrítica democràtica, és a dir, de la necessitat que els demòcrates espanyols tenen d'exigir-se a ells mateixos no caure en errors fatals per a la conservació del sistema. Una cosa és la necessària autocrítica i una altra insinuar que, si la democràcia cau, serà degut més a un excés de pressió democràtica sobre els governs sorgits de la reforma pactada —d'origen més o menys franquista— que del franquisme subsistent gràcies precisament a la inicial manca de pressió democratitzadora dels partits autènticament demòcrates.

Valoracions crítiques al marge, crec que aquest Informe proporciona un material valuós que hauria d'incitar a una reflexió aprofundida per part dels investigadors de la realitat socio-política del nostre país. Aquesta era, crec jo, la intenció última dels autors.